

Virginia Held: *The Ethics of Care. Personal, Political, and Global*
Oxford, New York, Oxford University Press 2006, 211 s.

Recenzovaná kniha *Etika péče* navazuje na jednu ze zlomových diskusí určujících další směřování feministické teorie. Debata ohledně hodnoty péče a morálního zvažování vycházejícího z perspektivy pečujících vztahů významně spoluutvářela jak feministické myšlení, tak obecně morální a politickou teorii od 80. let 20. století. Autorka knihy Virginia Held, emeritní profesorka na City University of New York, se zde vyrovnává jednak s dřívějšími formulacemi etiky péče a jednak s dalšími směry morální filozofie, konkrétně zejména liberalismem, utilitarismem, a etiku péče odlišuje rovněž od etiky ctnosti. První část knihy je věnována definici a vymezení konceptu péče a základních premis feministické etiky péče v porovnání s jinými filozofickými interpretacemi – jinými slovy, zdůvodnění relevance péče pro současnou morální teorii a nutnosti teoretického promyšlení konceptu péče v míře, jakého se dostalo v západní filozofické tradici konceptu spravedlnosti. Adekvátní morální rámec je podle Held zapotřebí stejně v partikulárních vztazích, rodinných, přátelských či jiných, jakož i ve vztazích týkajících se relevance spravedlnostních nároků vyjádřených jazykem práv. Druhá část knihy je věnována rozpracování relevance a přínosu morální perspektivy péče v odlišných oblastech společenského života.

Held péči definuje jako hodnotu i aktivitu (*practice*) a v odpovědi na námitky, že etika péče přispívá k esencialistickému chápání žen jako pečujících bytostí a idealizaci sféry rodiny a domácností, zdůrazňuje, že koncept péče musí být definován normativně, aby poskytl morální měřítko hodnocení reálných vztahů a praktik péče, které jsou prostoupeny nerovnostmi jako každé jiné mezilidské vztahy, včetně vztahů opírajících se o diskurz práv. Jinými slovy fe-

ministická etika péče nechápe současný kontext péče (často velmi opresivní) jako ahistorický fakt, vztahy péče zasazuje a hodnotí v širším společenském kontextu reflektujícím vývoj genderových, třídních či kulturních vztahů, na nichž byly a často stále jsou vztahy péče založeny, a usiluje o jejich proměnu. Hlavní teze, kterou Held v knize obhajuje, spočívá v interpretaci péče jako univerzálně sdílené zkušenosti nutné k přežití jedince i společnosti. Péče tudíž podle Held představuje kauzálně primární hodnotu předcházející a zároveň zahrnující spravedlnost: „Nyní jsem přesvědčena, že pečující vztahy by měly tvořit širší morální rámec, do kterého by měla být spravedlnost zasazena. Péče se zdá být nejzákladnější morální hodnotou. Péče je aktivita, bez které nemůžeme mít nic jiného, neboť k životu je péče zapotřebí.“ (s. 71) Nicméně, jak dále vysvětluje, „toto neznamená (...), že etika péče může nahradit etiku spravedlnosti.“ (s. 72) Held sice odmítá snahu začlenit perspektivu péče do rámce etiky spravedlnosti a obhajuje péči jako primární morální hodnotu, připouští však, že v některých oblastech může být perspektiva péče nepostačující. Poukazuje na koncepční odlišnosti mezi péčí a spravedlností a zdůrazňuje, že je třeba rozhodnout, která z těchto dvou morálních perspektiv by měla mít prioritu při aplikaci v konkrétní společenské oblasti, neboť jak zdůrazňuje, právo a spravedlnost nemohou být automaticky vnímány jako univerzální morální imperativ.

Duální vymezení konceptu péče jako hodnoty a aktivity Held umožňuje odlišení lásky od péče, lásky jakožto citového vztahu a péče jakožto vztahu zahrnujícího ze své podstaty jak emoce, tak fyzickou činnost. Druhým zásadním vymezením je premisa, že etika péče morální kritéria vyvozuje ze *vztahů* mezi aktéry, nikoli jejich individuálních dispozic jako etika ctnosti. Definice konceptu péče jako vztahu je dále pro Held zásadní při vymezení etiky péče v protikladu ke kantovské deontologické etice a utilitarismu. Etika péče zejména vy-

chází z odlišného ontologického pojetí člověka, konkrétně individua situovaného ve vztazích vzájemné závislosti, což předpokládá nahrazení perspektivy nestranného vztahu k zobecnělému druhému perspektivou kontextualizovaného a zainteresovaného vztahu ke konkrétnímu druhému. Lokace morálního základu etiky péče ve vztahu vzájemnosti, laskavosti a empatické vnímavosti ovšem podle Held nepředpokládá od pečující osoby obět či ztrátu individuální autonomie, autonomie je ovšem z této perspektivy redefinována jako vzájemná či vztahová autonomie, která adekvátněji odráží sociální realitu, neboť individuální autonomie je vždy zažívána v kontextu sociálních vztahů, nikoli v sociálním vakuu.

Etika péče může podle Held rovněž nabídnout morální rámec pro posouzení současných klíčových problémů společnosti, včetně expanze tržních vztahů, otázky rozvoje občanské solidarity, vymezení dosahu práva a globálních nerovností, kterým se Held věnuje v druhé části knihy. Ve vztahu k trhu Held zdůrazňuje pluralitu hodnot, přičemž rozhodnutí, které aktivity podřadit logice tržního hodnocení, a které ne, můžeme učinit právě na základě morálního soudu vedeného etikou péče určující naše priority. Základním rozlišením ovšem není skutečnost, zda je určitá činnost placená, či nikoli, ale jaké normy určují charakter konkrétní činnosti. Podle Held je tedy například rozdíl mezi neplacenou péčí, péčí organizovanou na úrovni komunity jako nezisková aktivita či komerční institucí péče orientované na zisk. Aniž by popřela pozitivní aspekty tržní organizace některých vztahů, Held je přesvědčena, že společnost musí vymezit trhu hranice v oblastech, jako je například zdravotní péče, vzdělání, péče o děti a starší aj. Nejde tedy pouze o zajištění potřeb, ale rovněž o to, jak jsou potřeby naplňovány. Z perspektivy etiky péče by se tudíž jevilo naplnění základních sociálních potřeb či práva na vzdělání v systému sociálního státu jako nedostatečné, protože vede k závislosti příjemců soci-

álních dávek či půjček na školné na byrokratické státní organizaci.

Held dále argumentuje, že etika péče může poskytnout nový pohled na chápání odpovědnosti v globálním rámci sociálních vztahů. Cílem zde nebude spravedlivá distribuce materiálních zdrojů a moci mezi nezávislymi individui, ale vnímavost ke kontextu a narativním nuancím, což je přístup, který vidí jako vhodnější k pochopení odlišných vzorců nerovností a kulturních odlišností a k jejich interpretaci. Základní spojnicí je podle ní péče jako univerzální interkulturně sdílená hodnota při zachování kulturně utvářených odlišností konkrétních praktik péče. Zatímco spravedlnost poskytuje jazyk pro kritiku globálních nerovností, neposkytuje podle Held komplexní nástroj k jejich překonání. Tato rovina aplikace etiky péče zde ovšem zůstává být spíše abstraktní morální kritikou nežli propracovaným návrhem praktických důsledků přijetí teoretické perspektivy péče na globální rovině.

Held usiluje o přesah etiky péče do vztahů mezi dospělými jedinci i vztahů ke vzdáleným druhým, nicméně jako paradigmatický vztah péče vidí vztah mezi rodičem a dítětem. Tento vztah ale důsledně vymezuje genderově neutrálně, Held používá termín mateřská osoba (*mothering person*), která je základem myšlenkového experimentu společenského uspořádání postaveného na péči jako primární morální hodnotě. Na základě příkladu péče o děti Held rovněž obhajuje kauzální primát péče před spravedlností: „Spravedlnost nemůže být bez péče, neboť bez péče by nepřežilo žádné dítě a žádné osoby, které by bylo možné respektovat.“ (s. 17) Toto je její základní argument, ačkoli se snaží ukázat prioritu péče rovněž na společenské rovině, neboť společnost podle ní nejprve musí rozvinout vzájemné vztahy mezi jednotlivými členy, v jejichž rámci je následně možné právní závazky realizovat. Primát péče nicméně zdůvodňuje na základě chápání péče jako nutného předpokladu pro přežití jednot-

live i společnosti. Toto její vyjádření ovšem otevírá znovu otázku, proč není dostatečné vymezení sociálních a ekonomických práv, která by garantovala a zajišťovala každému přežití. Je zřejmé, že když Held mluví o péči, má na mysli více než zajištění pouhého přežití, tím je ovšem zpochybněna její obhajoba péče jako primární hodnoty před spravedlností. Z perspektivy spravedlnosti jsou tato základní práva legitimizována obecným morálním přesvědčením, že odepření materiálních zdrojů k životu a k jednání je nespravedlivé, naproti tomu z perspektivy péče jsou do centra pozornosti postaveny specifické potřeby konkrétních lidí, jejichž nenaplnění může podle Held způsobit závažnější újmu než nedostatek materiálních zdrojů. Z toho ovšem plyne, že péče ve smyslu rozvíjení a pěstování vzájemných vztahů je spíše určitou kulturní nadstavbou nad základním udržováním života, neboli syrovou péčí, která ale může být obhájena jak z perspektivy etiky péče, tak z perspektivy etiky spravedlnosti. Zásadní problém feministické morální teorie, který podle Held dnes již nespočívá v debatě péče versus spravedlnost, nýbrž v konceptualizaci vztahu těchto dvou hodnot a jejich možné kombinace, se tak zdá být stále nedořešen.

Snaha obhájit primát péče před spravedlností otevírá v jejím pojetí etiky péče další problém, konkrétně ten, jak etiku péče aplikovat i na vztahy vzdálených druhých, jako například ke globálním chudým či vztahy mezi dospělými. Tento problém odhaluje i příklad, který Held uvádí pro ilustraci řešení každodenních morálních dilemat, ve kterých se zdá být nestranná etika spravedlnosti v konfliktu se vztahovou etikou péče. V jejím příkladu řeší učitel věnující se dětem se speciálními výchovnými a vzdělávacími potřebami a současně otec dilema, zda má více času trávit v zaměstnání a věnovat se svým žákům (podle Held perspektiva nestranného rozumu), nebo zda má následovat morální požadavky plynoucí z jeho vztahu k vlastnímu dítěti

(podle Held perspektiva etiky péče). Toto ale není dobrý příklad pro ilustraci morálního konfliktu spravedlnosti a péče, protože obě možnosti se ve své podstatě vztahují k etice péče: péče o děti, jejichž sice není biologickým otcem, ale které mají speciální potřeby a potřebují jeho pomoc a péči, na jedné straně a péče o dítě, ke kterému ho sice váže partikulární morální závazek, ale které ho nepotřebuje o nic více než jeho žáci. Nejde tedy o rozpor mezi nestranným a partikulárním morálním zvažováním, nýbrž o konflikt mezi nebiologickými vztahy, ve kterých nefigurujeme jako primární zodpovědní aktéři, a biologickými vztahy, ve kterých jsme primárními zodpovědnými, v obou případech ke zranitelným a závislým osobám. Interpretace Held zmíněného příkladu tak odhaluje její implicitní ztotožnění etiky péče s biologickými (či pseudobiologickými – v případě adopce) vztahy v rodině, které mohou zastínit jiné vztahy a strukturální nerovnosti ve společnosti. Nezodpovídá tudíž zásadní otázku, jak morálně hodnotit chování většiny lidí, kteří se bezpochyby dobře starají o své děti a další potřebné členy rodiny, nicméně osud „cizích“ potřebných vytěsňují jako nerelevantní v jejich pojetí odpovědnosti. Held navíc, jak se zdá, přijímá kontradikční chápání vztahu spravedlnosti a péče jako buď-anebo volby, čímž reprodukuje tradiční rámec morálního uvažování nereflektující nepřetržitě vyjednávání a možnou reinterpretaci odpovědnosti ve vztahu ke konkrétním a zobecněným druhým v závislosti na životní situaci. Alternativní interpretace uvedeného příkladu může naopak sloužit k ilustraci toho, že nestranná spravedlnost není možná, perspektiva péče je nutně při morálním zvažování spravedlnostních nároků vždy přítomná.

Přes uvedenou kritiku některých argumentů bych ráda zdůraznila, že kniha *Etika péče* představuje důležitý krok k vypracování alternativní morální teorie inspirované feministickými úvahami o etice péče a adekvátně reagující na současné výzvy.

Je zřejmé, že deinstitucionalizace nukleární rodiny a pluralizace forem organizace soukromého života potvrzuje nutnost morálního ukotvení těch vztahů, které byly dříve vyloučeny ze sféry morálního uvažování a odkázány do soukromé sféry. Dále je zřejmé, že transnacionalizace společenských vazeb poukazuje na nutnost zahrnout do našeho morálního zvažování rovněž globální vazby ke vzdáleným druhým. Held bezesporu ukázala význam péče jako hodnoty a vztahů a praktik péče jako nepostradatelného základu života společnosti a nabídla inspirativní pojetí péče jakožto normativní morální kategorie. Úkolem feministické teorie nicméně stále zůstává vyřešit komplexní vztah spravedlnosti a péče na všech úrovních života společnosti, úkolem o to komplikovanějším, že adekvátní současná feministická teorie musí nabídnout řešení morálních dilemat rovněž s ohledem na globální nerovnosti a transnacionální mocenské struktury, ve kterých jsou vztahy péče situovány.

Zuzana Uhde

A. L. Ellingsæter, A. Leira (ed.):
Politicising Parenthood in Scandinavia.
Gender Relations in Welfare States
Bristol, The Policy Press 2006, 286 s.

Autorský tým pod vedením Anne Lise Ellingsæter a Arnlaug Leiry se zaměřuje na téma významné jak pro teoretické uvažování o genderových vztazích v rámci sociálních institucí, tak pro politickou praxi. Kniha, na které se podílelo 12 autorů a autorek, ukazuje, nakolik je i rodičovství politické – zejména jakmile do něho vstupují instituce sociálního státu. To, co má v české realitě tendenci být chápáno jako ryze soukromá záležitost, se ve světle jednotlivých kapitol odkrývá jako komplex vztahů, ve kterých figurují pracovní trh, sociální politika státu (různě nastavené dávky a opatření), společenské hodnoty a normy určující,

jak má vypadat správná rodina a rodičovství, sociální hnutí a jejich vliv na podoby sociálního státu, či historická path-dependency. Kniha je dále zajímavá proto, že nabízí rozsáhlé informace o sociálních modelech jednotlivých severských států, které většinou bývají prezentovány jednoduše a jejichž vzájemné odlišnosti jsou opomíjeny. Tyto odlišnosti přitom mohou být klíčové pro pochopení toho, proč některý model funguje a jiný ne, či proč je některý trvale udržitelný a jiný nikoliv. Velmi zajímavé je pak porovnání ideologií, které stojí v základu jednotlivých politik – zejména pak protikladu politických odůvodnění založených na „svobodné volbě“ či na „genderové rovnosti“, nebo mnohotvárnosti konstrukce „zájmu dítěte“.

Zatímco od 70. let 20. století se v severských zemích stala genderová rovnost obecně uznávaným cílem politik a péče začala být konstruována jako jedno ze sociálních práv, v průběhu 90. let došlo (zejména v Dánsku a Finsku, ale částečně i v Norsku a ve Švédsku) k relativnímu odklonu od tohoto ideálu a na jeho místo byl částečně dosazen koncept „free choice“, stanovující mimo jiné právo rodičů vybrat si, který z nich a jak bude pečovat o děti. Ekonomická krize a zvyšující se nezaměstnanost si v 90. letech vynutila přepracování modelů štedrého sociálního státu – v každé zemi jinak a s jiným výsledkem. Autorky v úvodu upozorňují, že argument svobodné volby a potřeb dítěte skrývá konzervativní hodnoty a směřuje k valorizaci tradičního modelu rodiny. Posun politického diskurzu směrem k flexibilitě, individualizaci a svobodě volby tak může znamenat ohrožení tradice univerzalizmu a genderové rovnosti skandinávského sociálního modelu. Tomu, zda je tomu skutečně tak a do jaké míry, se věnují jednotlivé kapitoly této knihy.

V první části věnované odkazům a výzvám politik rodičovství nejprve Arnlaug Leira představuje hlavní trendy v sociálních politikách mateřství a otcovství ve Skandinávii od počátku 70. let do součas-